

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЗМУ ОСІБ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ
ТРИВОЖНОСТІ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Іванни ПАНАСЮК

4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник

старший викладач кафедри
практичної психології

Наталія КАЛЬКА

Рецензент

доктор психологічних наук,
професор

Зоряна КОВАЛЬЧУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«24» травня 2022 р., протокол № 15

завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів
2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЗМУ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ ТА КОНЦЕПЦІЙ.	5
1.1. Теоретичні передумови формування та трактування нарцисизму в психологічній науці.....	5
1.2. Особливості нарцисизму: види та класифікація.....	12
1.3. Соціально-психологічні та особистісні фактори формування нарцисизму.....	19
1.4. Особливості взаємозв'язку тривожності та нарцисизму особистості.....	22
Висновки до Розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАРЦИСИЧНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ	27
2.1. Характеристика вибірки, методів та методик дослідження	27
2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження	29
2.2.1. Результати кореляційного аналізу емпіричного дослідження	33
2.2.2. Результати порівняльного аналізу прояву нарцисичності у досліджуваних з різним рівнем тривожності.....	35
2.2.3. Результати порівняльного аналізу прояву особистісних характеристик у досліджуваних з різним рівнем тривожності	37
Висновки до Розділу 2	37
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

Вступ

Актуальність теми. Психологічні стани окремих особистостей, в наш час, свідчать про перебіг особливої стадії індивідуалізму. Сучасна культура породжує нові способи життя та нові типи людей, яким притаманна підвищена увага до себе, занурення у свої проекти і проблеми, заклопотаність виключно власним благополуччям.

Стрімкі соціально-економічні зміни та наростання суспільних тенденцій до індивідуалізму, поява нових систем, а звідси і способів комунікації, руйнує відчуття спільності, шалені темпи життєдіяльності та невизначеність соціальних очікувань, що виникають перед особистістю, вимагають від неї усвідомлення детермінації психічного розвитку та внутрішньої узгодженості, цілісності.

Поняття «нарцисизм» до сьогоднішнього дня не отримало єдиного визначення і розглядається, здебільшого, виходячи з методологічних переваг дослідників, відтворюючи досить різноманітну картину підходів, концепцій, теоретичних відкриттів та експериментальних даних в цілому не інтегрованих, докінця не усвідомлених психологічною наукою. Нормальні прояви нарцисизму підтримують адекватне прагнення особистості подібатися іншим, досягати професійних успіхів, адаптуватися в суспільстві. Однак, у випадку патологічних проявів даного явища у людини з'являється спотворене бачення себе, переживання труднощів у формуванні адекватних уявлень про інших людей, не конструктивні способи взаємодії зі світом.

Об'єктом - дослідження є нарцисизм особистості.

Предметом - особливості нарцисизму особистості з різними рівнями тривожності.

Мета – на основні теоретико-емпіричного аналізу визначити прояви та особливості нарцисизму в залежності від особистісних рис.

Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

1. провести теоретичний аналіз особливостей прояву нарцисизму та передумов формування цієї особистісної характеристики;

2. описати види та класифікації нарцисизму;
3. охарактеризувати фактори впливу на формування нарцисичності особистості;
4. розглянути особливості взаємозв'язку нарцисичності та тривожності особистості.
5. Здійснити емпіричне дослідження особливостей появи нарцисичності відповідно до рівня тривожності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення таких вчених, як Х.Кохута, М.Кляйн, Н. Мак-Вільямс, Д. Віннікотта, О. Кернберга, М. Балінта, І. Плакун, Р. Шамшикової. Б. Хільгенштока.

Грунтовні дослідження у вивченні теоретичних та прикладних аспектів нарцисизму знаходимо у наукових доробках Х. Хензлера, Дж. Холмс, Е. Калілтієвської, Д. Хломова, Дж. Холмса, К. Абрахама, Дж. Габбарда, А. Бейтмена, Т. Рабина.

Методами та методиками дослідження є: метод теоретичного аналізу літератури з теми дослідження; метод кількісно-якісної обробки отриманих даних, психодіагностичні методики (Тест на оцінку рівня нарцисизму, 16 факторний опитувальник Р. Кеттела та тест на визначення рівня тривожності Тейлора).

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні і розширень уявлень щодо особливостей формування нарцисизму.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні нарцисичних прояві відповідно до рівня тривожності та специфіки прояву у діяльності та спілкуванні.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалася відповідно методів, що відповідали сформульованій меті та завданням дослідження та кількісному і якісному аналізу отриманих результатів.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЗМУ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ ТА КОНЦЕПЦІЙ

1.1. Теоретичні передумови формування та трактування нарцисизму в психологічній науці

Сьогодні, як і раніше, в науці не існує єдиної точки зору на психологічну природу та сутність феномену «нарцисизму». За словами С. Пульвера, концепція нарцисизму є одним з найбільш вагомих внесків в психологічну науку, в той же час, вона являє собою одну з найбільш складних і незрозумілих концепцій, що були породжені психоаналізом і з цим погодяться усі [39, С.101].

У знаменитій статті 1914 р. З. Фрейда, зазначається, що феномен нарцисизму міг би займати законне місце в загальнопсихологічній теорії, будучи частиною процесу природного і здорового психічного розвитку людини, нерозривно пов'язаного з самосвідомістю особистості [34, С.37].

Поняття «нарцисизму» було введено в наукову літературу англійським вченим Х. Еллісом, який у своїй роботі «Аутоеротизм: психологічне дослідження» (1898) описав одну з форм збочення у поведінці, патологічну форму самозакоханості, яку він співвідносить з міфом про Нарциса. Згідно цієї історії юнак, який вирізнявся незвичайною красою, відкидав усіх жінок, що намагалися досягнути його розташування та любові. Коли одна з відкинутих Нарцисом дівчат (німфа Ехо) померла від розбитого серця, богиня правосуддя Немезида вирішила покарати хлопця: побачивши своє відображення у воді озера, юнак так закохався в нього, що був не в змозі відірватися від споглядання власного образу і помер від любові до себе, після чого був перетворений богами на квітку нарцис.

У непсихологічному контексті термін «нарцисизм» є близьким за значенням до понять егоцентризму та егоїзму, що зазвичай описує людей, які

постійно ранять інших через те, що вони не здатні бачити світ з іншої точки зору, ніж власна.

В психоаналітичних словниках можна знайти визначення нарцисизму, як різновиду соліпсизму – тенденції використовувати себе, як точку відліку, навколо якої організовується життєвий досвід.

Термін «нарцисизм», в науковому тлумаченні, розглядається як прояв підвищеної зацікавленості людини собою – в широкому діапазоні – від її здорових до патологічних аспектів. Ступінь вираженості даних рис в особистості визначатимуть відношення людини до себе та інших [33, С.15].

Нарцисичний тип особистості отримав неабияку популярність у 21 ст. і був детально описаний відомим засновником психоаналізу доктором З. Фрейдом, який запозичив саме поняття нарцисизму з описаного П. Некке ще в 1899 р. збочення, що характеризувалося проявами ніжності до власного тіла, які зазвичай виявляються у відношенні іншого сексуального об'єкту (опирався на уявлення Х. Елліса про відповідне збочення).

Доктор З. Фрейд стверджував, що нарцисизм, в деякій мірі, притаманний абсолютно кожній людині. Під впливом певних факторів на окрему особистість його розвиток може уповільнюватися або прискорюватися. [34, С.39].

У своїй роботі він описав стадії нарцисизму, де дане поняття розуміється, як особлива стадія психосексуального розвитку, яка займає проміжне місце між аутоеротизмом та об'єктною любов'ю. Психоаналітик пояснював, що відмінність нарцисизму від аутоеротизму полягає в тому, що об'єктом любові стає не фізичне тіло з його окремими частинами, а «Я» в цілому, у сукупності духовного з фізичним.

Таким чином, найбільше поширення та популярність поняття «нарцисизму» отримало внаслідок використання його в різноманітних психоаналітичних (чи орієнтованих на таких) вченнях.

В класичному психоаналізі З. Фрейда термін використовувався в різних значеннях, які завжди були пов'язані з позначенням або трактуванням станів і

спрямованості лібідо та дією принципу задоволення. В кінцевому підсумку, психоаналітичне поняття нарцисизму застосовувалося переважно для охарактеризування усвідомленої і неусвідомленої самозакоханості та двох форм нарцисизму: первинного – загального першопочаткового стану лібідо періоду раннього дитинства, якому притаманна повна спрямованість лібідо дитини на себе (нормальна стадія психосексуального розвитку, за З. Фрейдом, ототожнення об'єкта та суб'єкта любові) та вторинного – коли лібідо дорослої людини дистанціюється від об'єктів та спрямовується на власного носія – Его, «Я» людини.

Разом з даними значеннями, З. Фрейд, використовував поняття нарцисизму для позначення сексуальної перверсії (статевого збочення, при якому власне тіло людини виступає основним об'єктом сексуальних устремлінь), нарцисичного вибору любовного об'єкту (за власним образом) або гомосексуального, позначення лібідозного доповнення егоїзму або егоцентризму (власне «Я» служить точкою відліку у виборі поведінкових патернів).

Також, в психоаналізі, досить широко застосовувалися поняття «нарцисичного лібідо» (спрямоване на «Я» лібідо), «нарцисичної ідентифікації» (процес самопроекції на «Я» втраченого сексуального об'єкту, ототожнення себе з ним та спрямованість різноманітних амбівалентних імпульсів, призначених залишеному об'єкту, навіть агресивних), «нарцисичних неврозів» (функціональних розладів психіки, фіксація сексуальної енергії на ранніх фазах розвитку і її спрямованість на «Я»), «нарцисичного задоволення» культурою чи культурним ідеалом (несвідомого почуття задоволення та вибору, обумовлених самозакоханістю, самовдоволенням членів певної культурної спільноти). Принципово важливим моментом психоаналітичного трактування нарцисизму стало визнання його властивістю притаманною людству в цілому.

Проблема вивчення феномену нарцисизму та окремих аспектів даного поняття в психоаналітичній традиції вивчалася та розроблялася багатьма

вченими, які намагалися уточнити певні постулати фрейдівської концепції. Вагомий внесок у позитивному розвитку проблематики здійснив К. Абрахам, який встановив існування негативного нарцисизму, що лежить в основі фізичної і моральної іпохондрії та меланхолії. В аналітичній психології К. Юнга даний термін вживався, як синонім самозакоханості, а його послідовник Х. Кохут неодноразово піддавав критичним судженням концепцію З. Фрейда через психобіологічний підхід та надмірну увагу до принципу задоволення, що жодним чином не допомогло позитивно вирішити питання.

Концепція нарцисизму, як одна з найбільш плідних ідей родоначальника психоаналізу, набула особливого значення в якості феномену і наукової проблематики в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма. Вчений, на основі власних досліджень, створив унікальне вчення про нарцисизм, здійснивши реформацію психоаналітичного підходу.

Дослідник інтерпретував нарцисизм в якості недорозвинених інстинктів, своєрідного емоційного стану, відмінними характеристиками якого є відсутність справжнього інтересу до зовнішнього світу і концентрація носія нарцисизму виключно на собі, власних вітальних та екзистенційних потребах та інтересах, що неминуче породжує втрату здатності раціонально мислити і функціонувати на основі упереджень.

На основі досліджень різного нарцисизму, вчений прийшов до висновку, що кожна людина володіє «нарцисичним ядром», оптимальне біологічне функціонування якого слугує виживанню, але може загрожувати життю, проявляючись в максимальних режимах. Відзначаючи необхідність існування у життєдіяльності людей з оптимально необхідними значеннями здорової нарцисичної орієнтації, Е. Фромм виділив дві основні форми патології нарцисизму: доброякісну (об'єктом виступають результати власних зусиль) та злоякісну (об'єкт – те, що людина має – тіло, здоров'я, багатство, а не те, що вона робить чи створює), яка часто приводить до соліпсизму і ксенофобії. В якості прикладу, вчений наводив психоз – захворювання, якому властивий

розрив зв'язків людини із зовнішньою реальністю та заміщення її своєю особистістю. Звільнення від усіх недоброякісних проявів індивідуального, групового та суспільного нарцисизму Е. Фромм вважав істинною метою та духовним розвитком людей [22, С.112].

В сучасних дослідженнях нарцисизму можна виокремити три напрямки. Перший базується на припущенні З. Фрейда про те, що особистість може бути певною мірою нарцисичною та відображає ідеї О. Кернберга, який більш широко класифікує дане поняття – від нормальної до патологічної форми (залежно від ступеню вираженості нарцисичних рис і серйозності особистісного розладу). Вчений розробив особливий таксон «нарцисичний розлад особистості», що визначається, як клінічний діагноз (DSM APA), відображаючи перебільшене відчуття власної значимості і завищеної турботи питаннями самоповаги (з проявами театральності, емоційності та лабільності). Даний діагноз встановлюється на основі довготривалого періоду (не менше пів року) прояву п'яти і більше стійко виражених нарцисичних рис. Отже, аналіз даного феномену з позиції О. Кернберга та його послідовників дозволив виділити нарцисичні риси особистості (перебільшене почуття значимості, віра у власну унікальність, поглинання фантазіями, потреба у постійній повазі та захопленні, очікування особливого відношення, маніпуляції в міжособистісних взаєминах, дефіцит емпатії, перебільшене почуття заздрості, різка і зверхня поведінка) та нарцисичні стани (виникають у відповідь на загрозу цілісності уявлень про себе, що становлять варіант норми) [13;34].

Другий напрямок досліджень феномену нарцисизму включає ідею З. Фрейда про те, що проблематика полягає не стільки у ступені нарцисичності особистості, скільки в способі її регуляції людиною. З'явилися розуміння того, що психічна активність є нарцисичною в тій мірі, в якій її функцією виступає захист, відновлення і збереження структурної цілісності, тимчасової стабільності та позитивно-афективного забарвлення уявлень про себе; існування стійких нарцисичних способів регуляції (універсальних для всіх, хоча припускаються індивідуальні відмінності) уявлень про себе, як

самостійні одиниці, що забезпечують психічне здоров'я, регулюють і підтримують оптимальний нарцисизм особистості (здатність сповна сприймати свої сили і можливості, реалізовувати їх, вибачати собі помилки, отримувати необхідні уроки з невдач, збільшуючи свій життєвий потенціал). Відхилення від оптимального нарцисизму, описуються клініцистами, як нарцисичні стани (виражені проблеми настрою, самоповаги, регуляції напруги), що за Х. Кохут, відображають мотиваційні стани і часто вказують на тимчасову нездатність підтримувати адекватну самооцінку (короткотривалі) або невдалі спроби формування стабільного уявлення про себе (довготривалі).

Третій напрямок вивчення пов'язаний з багаточисельними емпіричними дослідженнями в зарубіжній психології, позиції сучасних теоретиків нарцисизму К. Морф, Ф. Родевальта, заснований на статистичних звітах клініцистів. Зарубіжні науковці мають на меті валідизацію великої кількості моделей, в основі яких лежить уявлення про нарцисичну особистість.

Фахівцями у галузі психологічної науки виділено два основних теоретичних підходи до визначення явища нарцисизму. Обидві теорії звертаються до періоду дитинства життя людини. Перша теорія припускає, що в нарцисизмі окремо взятої особистості винні її батьки, які намагаються всіляко захистити свою дитину від проблем зовнішнього світу.

Такі батьки ніколи не будуть вказувати дитині на невідповідність її поведінки, не дорікатимуть надмірній вередливості, примхливості, однак неодмінно підкреслюватимуть унікальність свого чада, стверджуватимуть, що вона краща за інших. Другий теоретичний підхід, абсолютно конкурентний першому, вказує на сором'язливу поведінку людини в дитинстві, яка стає причиною розвитку нарцисизму. Діти намагаються всіляко заповнити відсутність достатньої кількості уваги від дорослих, родичів, однолітків, але вже у більш свідомому віці, сформулювавши перед собою дві основні цілі: бути кращими, ніж всі та довести це своєму безпосередньому оточенню.

Приналежність до соціуму або конкретної групи дає можливість максимально компенсувати почуття неповноцінності і задовільнити

нарцисичні потреби, але при цьому неодмінно відбувається відмова від власного «Я» та формування залежної, конформної особистості. Людина з нарцисичним типом особистісної організації гостро відчуває свою відмінність і віддаленість від суспільства та інших людей (соціум не є «Я»).

Такий тип особистості стає все більш притаманним сучасній людині, яка знаходиться, водночас, в ізоляції (мається на увазі онтологічна самотність, така особа не вибудовує реальних об'єктних зв'язків, які б її задовільняли) і не володіє внутрішньою опорою, постійно демонструючи потребу в зв'язку з об'єктом схожим за типом.

В 21 ст. думки про те, що формування нарцисизму обмежується дитинством чи підлітковим віком змінилися. Нарцисизм пішов далі – у віковий період зрілості. Таким чином, фундамент майбутніх проявів даного поняття закладається протягом всього життя людини.

Кожна людина народжується з потенціалом особливої індивідуальності, який протягом усього життєвого шляху прагне до самоздійснення. Таке непорушне нарцисичне устремління до «само» (самовираження, самооцінки, самореалізації, самопізнання та ін.) приховує здатність людської особистості усвідомлювати будь-яке відмінне існування в світі в якості «свого».

Разом з тим варто диференціювати конструктивне самоздійснення з багаточисельними формами нарцисизму, які безпосередньо будучи надто вираженими рисами нарцисичного характеру особистості можуть виражатися в психопатологічному розладі [38].

Сучасні теоретики нарцисизму (Х. Когут, Р. Морф, Ф. Денека та ін) схильні розглядати дане явище виключно в якості мотиваційного конструкту. В ньому «Я» набуває унікальності, як результат взаємодії внутрішніх когнітивно-афективних процесів та зовнішніх інтерперсональних саморегулюючих стратегій, що беруть участь в соціокультурному житті людини від самого її народження [14; 38]. Автори вказують на користь такого положення, адже воно передбачає, що нарцисизм є передусім особистісним процесом, аніж статичним набором відмінних ознак різних індивідуальностей.

Тому таке розуміння підштовхує нас до диференціації нарцисичних проявів особистості.

1.2. Особливості нарцисизму: види та класифікація

Нарцисизм різною мірою притаманний будь-якій людині. Вивчення особливостей нарцисичної особистості, безсумнівно, допоможе виокремити власні нарцисичні структури, як здорові складові уявлень про себе (в межах психічної норми) та зрозуміти психологію, потреби, мотиви поведінки інших, яким ці риси та прояви властиві з певним ступенем виразності.

Синонімічні значення поняття «нарцисизм», «нарцисичний» і «нарцис», зазвичай, використовують як негативно забарвлені, що вказують на егоїстичну, зарозумілу, самозакохану та марнославну людину, котра здебільшого надає перевагу своїй особистості, власному ідеалізованому «Я», яке видається їй кращим за інших. Така особа прагне справляти враження бездоганної істоти – розумної, красивої, довершеної, постійно шукаючи способи підтримувати цю ілюзію оточенням. Така людина отримує неабияке задоволення від можливості розповісти оточуючим про власні успіхи та досягнення в різних сферах життя.

Однак, крім недоліків, можна виокремити і переваги, серед яких вміння нарцисичних осіб презентувати себе, показати свої кращі сторони. Такі люди володіють високою мотивацією та сильним прагненням до перемог. Непохитна віра в себе відіграє важливу роль, коли обставини цього дійсно вимагають.

Також нарцисичні особистості можуть бути незамінними працівниками для роботодавців, якщо їм створити сприятливі для цього умови. Люди такого психологічного типу рідкісні трудоголіки, що можуть працювати набагато більшу кількість часу заради схвалення. Здатні проявляти себе хорошими та винахідливими лідерами для досягнення кар'єрного зростання.

О. Кернберг стверджував, що нарцисизм у межах норми становить собою природну функцію особистості, стан благополуччя і отримання задоволення від життя у власній цілісності, вміння пишатися собою, демонструючи найкращі якості. Така людина оточена увагою і любов'ю значимих для неї людей, постійно отримує радість від професійної самореалізації та конструктивної побудови взаємин з іншими.

Одна з класифікацій нарцисизму була запропонована гештальт-терапевтом Е. Грінберг:

1. Здоровий нарцисизм. Характеризується достатньою мірою любові, що не переходить в самозакоханість. Притаманний кожній людині, в межах норми, нарцисизм дає змогу захоплюватися собою, досягати успіхів, не втрачаючи інтерес до інших людей. В основі даного виду нормальне здорове дитинство з правильно сформованими оцінковими судженнями про себе та оточуючих.
2. Захисний нарцисизм. Такій особі властиве почуття переваги та величі над іншими, яке не відповідає реальності. Вона прагне досягти влади та успіху за всяку ціну, схильна часто змінювати цілі, підмінювати ідеали. В основі часто лежить «нездорове» травматичне дитинство. У таких виховних процесах любов присутня, як нагорода за досягнення дитиною успіхів.
3. Патологічний нарцисизм. Розглядається, як серйозна особистісна дисфункція або розлад особистості з клінічними проявами. Такі особи не можуть адекватно оцінити себе у відношенні оточуючих і реальної дійсності, сприймаючи себе виключно унікальними та особливими.

Таким чином, вагома роль належить несвідомому дитячому досвіду, в рамках якого нарцисизм часто стає деструктивним явищем, що перешкоджає гармонійному розвитку особистості. *Конструктивний нарцисизм* є здоровим, нормальним проявом визнання власної цінності, що будується на адекватних міжособистісних взаємодіях і не є критичним в цілому для людини. *Деструктивний нарцисизм* являє собою патологічне спотворення конструктивного нарцисизму, що чинить вплив на людину не здатну

правильно і адекватно оцінити себе та інших. *Дефіцитарний нарцисизм* становить форму не повністю розвиненого конструктивного нарцисизму. Часто причиною виступає холодна, байдужа атмосфера в сім'ї у період становлення особистості та намагання адаптуватися в соціумі. Такій людині не вдається сформулювати цілісне уявлення про себе, відчутти свою самодостатність та автономію [5].

У здорової особистості нарцисичні якості трансформуються в амбіції та бажання подобатися, але за умов неправильного батьківського сценарію, поведінка такої людини може перетворитися в патологію. На відміну від загальноприйнятої думки про самозакоханість людини з нарцисичним розладом особистості, захоплення своєю величною проекцією виступає швидше захисним механізмом, що має на меті маскування недостатньої самооцінки, невпевненості у собі та втечі від глибоких почуттів. Така людина не витримує найменших критичних зауважень, сприймаючи їх за особисту образу, може влаштувати істеріку, якщо інші відмовляються нею захоплюватися.

«Діагностичний та статистичний посібник психічних розладів», що є настільною книгою американських психіатрів, вказує на існування дев'яти ознак нарцисичного розладу особистості (постановка діагнозу здійснюється на основі присутності принаймі п'яти ознак):

1. Сильно перебільшене почуття власної значимості. Незначні досягнення, результати найменшої діяльності та таланти перебільшуються до великих масштабів, набувають неабиякої вагомості в уявленнях такої людини.
2. Зайнятість фантазіями про нескінченний успіх, владу, красу або ідеальне кохання. Кожний новий партнер стає об'єктом, який має втілити усі нарцисичні фантазії, тому такі взаємини тривають, як правило, недовго. В професійному руслі, нарцис вважає себе геніальним, вперто переконаний в майбутніх успіхах та досягненнях

неймовірних результатів своєї діяльності, навіть при повній відсутності перспектив чи умов для цього.

3. Особистість вважає себе не схожою на інших, не бачить собі рівних. Середовище повинне бути відповідним, тому обирає для дружби і партнерства особливих людей з високим соціальним статусом або модельною зовнішністю, адже так він намагається відзеркалювати себе та унікальність власних проблем.
4. Присутня потреба в постійній увазі, визнанні та захопленні навіть щодо дрібниць.
5. Переконаність особи, що всі їй повинні догоджати. Очікування від інших людей, як правило, дуже переоцінюються. Близькі люди зобов'язані виконувати запити нарцисів на першу вимогу.
6. Схильність до маніпуляцій. Використовує інших людей для досягнення власних цілей, в якості норми, без щирої вдячності.
7. Дефіцит емпатії. Не вміють співвідносити власні відчуття з почуттями інших, тому не замислюються, коли роблять боляче іншим (помилково трактується партнерами, як «аб'юз»).
8. Часто заздирить іншим, а інші (на його думку) заздирять йому, тому критикують.
9. Зверхнє ставлення до інших. Така людина абсолютно щиро вірить, що вона краща всіх, тому чужі недоліки стають чудовою нагодою самостверджуватися [22].

В основному, нарцисизм являє собою сукупність рис, що лежать в рамках поняття «психологічного здоров'я» людини і не створює проблеми чи потреби у консультуванні в кабінеті клінічного психолога – на відміну від нарцисичного розладу особистості (постановки психіатричного діагнозу).

Люди з нарцисичним розладом особистості закохані в ідеалізований грандіозний образ самих себе, що дає їм можливість уникати глибокого почуття незахищеності. Підтримка їх манії величі вимагає великої праці,

маніпуляцій і токсичних проявів у побудові взаємин з іншими. Такий образ мислення та поведінки проявляється в усіх сферах життя нарциса.

Існує багато підтипів нарцисичного розладу особистості, деякі з яких чітко ідентифіковані науковими дослідженнями, інші – неофіційно виділяються та популяризуються спеціалістами у галузі психічного здоров'я. Базуючись на певних поведінкових закономірностях клієнтів було виділено вісім підтипів нарцисизму.

1. Здоровий нарцисизм. Має передусім позитивний характер. Вважається, що нарцисичні якості в певній мірі притаманні будь-якій людині. Визнання своїх досягнень, бажання ними поділитися і отримати похвалу – цілком природні речі, що покращують самопочуття.
2. Грандіозний нарцисизм. Таким пацієнтам притаманна переоцінка власних здібностей, завищене почуття власної гідності, нереалістичне відчуття своєї переваги над іншими, потреба в надмірній увазі. Отримують задоволення, коли бачать інших розгубленими та ображеними.
3. Прихований, вразливий нарцисизм. Представники цього підтипу, як правило, скромні, депресивні, гіперчутливі до оцінок та страждають від хронічної заздрості. Їм життєво необхідне визнання людей і захист від критики. Часто вважають себе найнещаснішими у світі.
4. Злоякісний нарцисизм. Маніпулятори зі злими намірами, проявами ознак садизму та агресії. Небезпечний та шкідливий для оточуючих підтип. Протягом життя люди, що страждають від цього розладу, вдосконалюють майстерність маніпуляцій, тому перше враження про них може бути оманливим (видаються дуже милими і добрими).
5. Сексуальний нарцисизм. Можуть бути одержимими власною сексуальною активністю і потребою сексуального захоплення ними від інших. Схильні маніпулювати і проявляти сексуальну агресивність до партнера.

6. Соматичний нарцисизм. Самооцінка спрямовується на тіло, відчувають себе більш красивими, сильними і здоровими, ніж інші. Такі особи часто стурбовані власною вагою та зовнішністю, а також критикують зовнішній вигляд інших.
7. Церебральний, інтелектуальний нарцисизм. Такі люди отримують відчуття власної значимості з свого розуму, вважаючи себе більш обізнаними за інших. Щоб задовільнити своє его намагатимуться заставити інших відчувати себе нетямущими.
8. Духовний нарцисизм. Духовність використовується, щоб виправдовувати шкідливу поведінку, показати себе з кращого боку і виявити свою перевагу [25].

К. Папагеоргіу пропонує розглядати нарцисизм, як міст між «темною» (антисоціальною) та світлою (просоціальною) сторонами особистості. Людина може застосувати свою темну сторону, коли зустрічається зі складною ситуацією, а в умовах благополуччя залишатися по світлий бік. Кожну особистість варто сприймати, як цілий спектр психологічних та емоційних характеристик, які проявляються в різні моменти часу.

Важливо диференціювати клінічні стани та епізодичні прояви нарцисизму. Клінічний стан може мати різні форми, і хоч не існує єдиного підходу до визначення, рекомендовано уникати шести виділених небезпечних типів нарцисизму:

1. Токсичний. Така людина стає джерелом постійних драм, приносить своєму оточенню біль та страждання, вимагає безперервної уваги до себе, але ніколи не проявляє інтересу до інших. Може бути схильною до психологічного чи фізичного насилля, яке проявляється не одразу, як тільки нарцисична особа увійде в довіру.
2. Психопат. Тип агресивної, нестабільної особистості. Це жорстокі, зверхні та безсердечні люди, що прагнуть до влади будь-якою ціною. Мають потребу в постійному визнанні та використанні інших задля досягнення власних цілей.

3. Таємний нарцис. Такий тип складно розпізнати, бо така людина не поводить себе звично для нарцисичних проявів, однак вірить у власну значимість, постійно прагне отримувати увагу, заздрить іншим і має труднощі в емпатії. Психотерапевти зазначають, що особа даного типу може вдавати з себе альтруїстичну особистість, ідеального партнера, вірного супутника для життя, при цьому претендувати на визнання (гідна захоплення в своїй уяві).
4. Експібіціоніст. Поведінка такої особи (на противагу таємному нарцису) спрямована постійно заявляти про власні думки щодо себе та інших. Зарозуміла людина, що оточує себе поплічниками і підлабузниками.
5. Аб'юзер. Такий тип поєднує дві основні риси – зосередженість на собі та прагнення звинувачувати і принижувати інших. Нарциси схильні до булінгу, часто намагаються зайняти місце сили та влади будь-якою ціною. Отримують задоволення, коли спостерігають, як інші почувають себе зламаними та нікчемними. На відміну від «звичайного» агресора, який переслідує якусь соціальну вигоду, аб'юзер-нарцис принижує інших задля власного задоволення.
6. Спокусник. Маніпулятор, гравець на почуттях шляхом психологічного (часом фізичного) насилля. Його стратегія полягає в тому, щоб спершу проявити увагу, оточити іншого турботою, а коли партнер потрапить у пастку, різко змінити тактику і зруйнувати душевний спокій людини. [35].

Серед відмінних рис нарцисичного типу особистості від інших, можна виокремити:

1. Неймовірне бажання завжди і всюди бути першим. Концентрація уваги оточуючих на собі.
2. Переоцінка власних можливостей та досягнень.
3. Маніпулятивна поведінка.
4. Наявність зневажливого та зверхнього ставлення до оточуючих, знецінювання їх життєвих досягнень.

5. Трудоголізм, що виходить за межі норми.
6. Нестача емпатії.
7. Боязнь і неприйняття критики від людей, викликає у таких осіб необхідність нападати першими на співрозмовника, висміюючи і принижуючи його, не дочекавшись можливої агресії в свій адрес у вигляді зауважень та насмішок.
8. Порушення в сексуальності, що створює проблеми у взаєминах.
9. Неадекватне сприйняття реального світу. Для нарцисів властиве створення власного ілюзорного світу, в якому вони взаємодіють з видуманими образами та фантазіями [36].

Сукупність вищезгаданих характеристик може впливати на особливості адаптації та поведінку в соціумі особистості з нарцисичними проявами.

1.3. Соціально-психологічні та особистісні фактори формування нарцисизму

Існують різні підходи до вирішення питання щодо передумов і чинників формування нарцисизму. Серед факторів впливу виділяють особливості характеру людини, батьківські сценарії, соціальне середовище та життєві умови, в тому числі розглядались і генетичні впливи.

У 1914 році З. Фрейд заявив, що діти в будь-якому випадку проходять стадію первинного нарцисизму. Первинна форма – це природна стадія розвитку кожної окремо взятої людини, яка відбувається в ранньому дитячому віці і є нормальним шляхом розвитку об'єктних відносин, а вторинний нарцисизм регресуючий, тобто людина в якості об'єкта любові вибирає саме себе.

Послідовниця неофрейдизму К. Хорні, стверджувала, що розвиток таких рис характеру може бути зумовлений поведінкою батьків, які різними способами штовхали дитину до створення психологічного захисту.

Наприклад, вони могли делегувати втілення своїх амбіцій або відкидали справжні прояви дитини, вселяючи почуття неповноцінності.

Психотерапевт О. Кернберг також наголошує на внеску батьківських фігур у формування нарцисичного розладу особистості. Вчений порівнює нарцисизм з фальшивим фасадом, що допомагає людині отримувати захоплення та впевненість від інших, які вона не отримала від батьків у дитинстві і не може собі дати у дорослому віці.

У своїй книзі психолог Е. Грінберг виділяє три типи нарцисичних осіб:

1. Відкритий або величний. Втілення нарцисичного стереотипу. Яскрава персона, що усією своєю поведінкою намагається привернути до себе увагу. Така ситуація може вказувати на те, що людина застрягла в тому дитячому віці, коли дорослі приділяють багато уваги, надміру хвалять дитину, переконують в її унікальності, забуваючи навчати емпатійності.
2. Прихований або депресивний. Такі люди можуть рости в сім'ях, де хтось із родичів був нарцисом і спостерігався високий рівень конкуренції за любов та увагу. З одного боку, дитина копіювала модель поведінки нарцисичних батьків, з іншого – у неї формувалися захисні механізми, так як дорослий нарцис неодмінно самостверджувався за її рахунок. Така людина у дорослому віці може відкрито не говорити, що є особливою, натомість обрати інший об'єкт для возвеличення, у такий спосіб прирівнюючи його до себе. В особистих стосунках переважатиме пасивна агресія, задля уникнення прямих конфліктів. Властива їм невпевненість в поєднанні з амбівалентною поведінкою часто може супроводжувати до депресії.
3. Перверзний або токсичний. Таким людям властиве створення хаосу навколо себе, який був притаманний їхнім дитячо-батьківським стосункам. Захоплення майстерно чергується з приниженням, яким постійно емоційно розхитують своїх партнерів. Вони отримують задоволення від руйнування інших професійно, морально та духовно. Існують також змішані представники вищенаведених типів [5].

Поза сімейними взаєминами, посилення нарцисичних рис може відбуватися під впливом зовнішніх факторів. ЗМІ та соціальні мережі активно транслюють часто недосяжні ідеали, а рекламні кампанії постійно нав'язують послуги самовдосконалення, що відображається на психіці. Сторінки людей у різних соціальних мережах наповнені фотографіями з життя, однак являють собою дуже специфічний і не надто показовий зріз. Завдяки цьому люди повірили в те, що живуть повноцінним та насиченим життям, а це привело до формування різних нарцисичних форм. Стало легше обманювати себе та інших.

Таким чином, в умовах емоційно-реагуючого батьківського середовища, при наявності емоційного тепла та емпатійних зворотніх реакцій людей, що піклуються про дитину, будуть розвиватися здорові нарцисичні структури, передумови майбутнього «Я», несвідома складова частина уявлень особистості про себе.

Багаточисельні дискретно-поступальні нарцисичні трансформації виступають необхідною умовою для розвитку здорової самосвідомості (в нероздільній діяльності трьох сторін: когнітивної, афективної та регуляторної).

Зріле уявлення людини про себе являє собою результат інтеграції взаємообумовлених динамічних тенденцій самосвідомості (самопізнання, самовідношення та саморегуляції) і дискретно-поступальних трансформацій нарцисизму, що за своїм змістом є безперервним процесом формування та розвитку структур Я. Воно також передбачає наявність здорових амбіцій, впевненості у собі, вміння ставити цілі та досягати їх, отримувати задоволення від фізичної та ментальної діяльності, підтримувати оптимальну самооцінку та адекватно оцінювати навколишній світ, що і є результатом дискретних трансформацій природного дитячого нарцисизму, реалізації нарцисичної потреби у відображенні, які обумовлюють нормальний процес самопізнання. Визнання власної самоцінності, формування і розвиток системи ціннісних орієнтацій, позитивне самовідношення та конструктивне ставлення до

навколишнього світу виступають результатом реалізації нарцисичної потреби в ідеалізації, що обумовлюють позитивне самовідношення особистості. Гнучкість психологічних меж власного Я та інших людей, вміння будувати здорові взаємини різного характеру, розвиток здібностей і навиків – виступають результатом реалізації дитячих самовпевнених амбіцій та потреб в ідеалах, що є умовою для подальшого розвитку самоусвідомлення. Розвинений соціальний інтерес і завершена ідентичність, здатність бути собою одночасно з вмінням належати до інших становить кінцевий результат зрілого усвідомлення та основних трансформацій нарцисизму, що полягає в реалізації інтегральної потреби в самовизначенні, співвідношенні до інших людей, усвідомлення власного життя.

1.4. Особливості взаємозв'язку тривожності та нарцисизму особистості

Нарцисизм стрімко виходить з моди, витісняючись натиском тривожності, зазначають фахівці психотерапевтичної практики, чергуючись з більшою кількістю випадків проявів панічних атак. Однією з особливостей нарцисичних особистостей є спрямованість на результат. Такі люди відчують труднощі в отриманні задоволення від самого процесу діяльності. Їм притаманне життя з постійним підтвердженням в своєму переліку виконаних пунктів запланованих звершень, адже хороші результати слугують підтвердженням їхньої грандіозності, тримають їх у балансі, даючи енергію на нові здобутки. Невдачі підкреслюють відчуття нікчемності у нарцисів, їхньої неспроможності. Постійного знання про себе нарцисична особистість не має, тому результати дають їй відчуття величності або нікчемності.

Здебільшого нарциси не вміють приймати та любити себе справжніми, орієнтуючись на образ ідеального «Я», сформованого в дитинстві батьками. Тому реальний світ для дорослої людини стає справжньою боротьбою, намаганням безперервно досягати успіхів. В його світі неідеальних відкидають та не люблять (так робили батьки).

Нарцисична особистість постійно перебуває серед оцінкових суджень, порівнянь, намагань відповідати придуманому образу, для неї світ поділений на кращих (спілкується з побоюванням) і гірших (проявляючи до них зверхність) [9].

Людина з нарцисичними проявами часто тривожна, зазвичай несвідомо. Вона переживає з приводу конкретних людей або можливих подій, більш чи менш правдоподібних сценаріїв, постійно знаходить причини, щоб переживати або перебувати в ролі потерпілого. Навіть позитивний минулий досвід не нівелює цю всеохоплюючу стурбованість. Нарцис володіє постійним переконанням, що світ є ворожим, суперечливим та руйнівним. Невиліковний песимізм корелює з базовою тривогою до життя.

Люди все частіше починають скаржитися на підвищену тривожність, її прояви стають одним з найпоширеніших ментальних розладів. Разом з нарцисизмом, тривога, стали своєрідними культурними явищами сучасності, що тісно переплітаються, особливо для жителів мегаполісів, соціальні мережі чудово віддзеркалюють всі ці рефлексії. Тривожність, як фоновий стан зараз досить поширена і може бути пов'язана з будь-якими факторами нестабільності, потреба балансувати в соціальному та професійному житті, постійний цейтнот, завищені очікування до себе і багато інших аспектів повсякденної рутини. Соціальні мережі сприяють розвитку та підтримці тривожності, можуть посилювати прояви нарцисичного розладу особистості. Постійне спостереження за чужими успіхами розвиває тривогу з приводу того, чого людина не встигла чи не отримала [24].

Підсумовуючи вищенаведений у роботі теоретичний аналіз факторів формування нарцисизму в рамках «норми-патології», можна зауважити тісний взаємозв'язок з поняттям «тривожності» в її оптимальних і здорових проявах та етіології розвитку тривожного розладу особистості, що симптоматично переплітається з нарцисичним розладом та потребує подальшого емпіричного дослідження.

Висновки до Розділу 1

Здійснивши аналіз літературних джерел, щодо визначення передумов формування поняття нарцисизму у контексті психологічних теорій та концепцій, можна зробити підсумок, що проблема нарцисизму є однією з найбільш досліджуваних науковцями та актуальною в умовах сучасного динамічного світу. Такий інтерес викликаний посиленням нарцисичних рис у великої кількості людей. Більшість науковців розглядають дане явище, як необхідний компонент розвитку цілісної особистості, що відіграє важливу роль в процесі пристосування людини до соціуму та засіб збереження інтегрованого уявлення про себе.

Вплив нарцисизму на різні аспекти нашого життя в сучасних умовах активно досліджується. Здебільшого, ця риса визначається, як така, що позитивно впливає на життєдіяльність людини, надаючи їй вагомні переваги: віра у власні сили, цілеспрямованість, вміння долати перешкоди, знати свої сильні сторони, вмотивованість. Негативний аспект в характері людини виражається проявами зверхності, самозакоханості, концентрації уваги виключно на собі, власних потребах та у визнанні з боку оточуючих.

Фахівцями психологічної науки різних напрямків було представлено чимало класифікацій нарцисизму, виокремлено відмінні риси нарцисичної особистості від інших людей та виділено, базуючись на певних поведінкових закономірностях клієнтів спеціалістів у галузі психічного здоров'я, декілька підтипів, що виходять з поняття патологічного прояву нарцисичних якостей – «нарцисичного розладу особистості».

В цілому, залежно від особливостей поведінкових проявів, нарцисизм проявляється у гіпертрофованому почутті власної значимості, надмірній вірі в свою унікальність або вразливості, заниженій самооцінці, відчутті беззахисності та соромі, що в обох випадках потрапляє у межі «психічного здоров'я».

Серед передумов, що сприяють формуванню нарцисичних проявів виділяють життєві умови, особливості виховання (батьківські сценарії), соціальні фактори. Засоби масової інформації та соціальні мережі також активно посилюють нарцисичні риси, демонструючи недосяжні ідеали, створюючи постійну потребу у самовдосконаленні, підтримуючи ілюзії, відмінні від реальної дійсності. Це все сприяє виникненню тривожності різного ступеню, що, припускаємо, в той чи інший спосіб корелює з проявами нарцисизму, адже людина перебуває в постійній гонитві за успіхом порівнюючи себе з іншими та вимогами, що їй висуває зовнішнє середовище.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАРЦИСИЧНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ

2.1. Характеристика вибірки, методів та методик дослідження

У проведенні емпіричного дослідження взяло участь 60 осіб, 30 жіночої статі і 30 – чоловічої. Вік досліджуваних від 25 до 50 років. Для проведення дослідження використано наступні психодіагностичні методики:

- тест на оцінку рівня нарцисизму;
- тест на визначення рівня тривожності Тейлора;
- особистісний опитувальний FPI.

Тест для оцінки нарцисизму має на меті визначення особливостей нарцисизму як властивості особистості. Тест містить 18 шкал і дає можливість обчислити нарцисичний коефіцієнт та загальний індекс функціонування Self-системи.

Основними шкалами тесту є наступні:

- Безсильне Self (тотальна безпорадність, відсутність відчуття психічної цілісності, негативна самооцінка, внутрішня порожнеча.
- Втрата контролю над емоціями та бажаннями.
- Дерезалізація/Деперсоналізація.
- Базовий потенціал надії.
- Незначне Self.
- Негативне тілесне Self.
- Соціальна ізоляція.
- Архаїчний догляд.
- Грандіозне Self.
- Прагнення до ідеального Self-об'єкту.
- Жага похвали і схвалення.
- Нарцисична лють.
- Ідеал самодостатності.
- Знецінення об'єкта.
- Ідеал цінностей.
- Симбіотичний захист Self.
- Іпохондричний захист від тривоги.
- Нарцисична вигода від тривоги.

Опитувальник «Шкала тривожності» Тейлора містить 50 тверджень і дозволяє оцінити рівень тривожності особистості, а саме: низький, нижче середнього, середній, вище середнього та високий.[]

Фрайбурзький особистісний опитувальник містить 122 питань, які співвідносяться з 12 шкалами, що відповідають особистісним характеристикам:

- невротичність;
- спонтанна агресивність;
- депресивність;
- дратівливість;
- товариськість;
- врівноваженість;
- реактивна агресивність;
- сором'язливість;
- відкритість;
- екстраверсія-інтроверсія;
- емоційна лабільність;
- маскуліність - фемінність.

2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження

2.2.1. Результати кореляційного аналізу емпіричного дослідження

Результати кореляційного аналізу емпіричного дослідження доводять зв'язок таких характеристик, як нарцисичність та тривожність з рисами особистості. Виявлено статистично значимі прямі та обернені зв'язку складовими нарцисичності та тривожністю.

Проте нарцисичність (зокрема її окремі шкали за тестом (жага похвали та схвалення, іпохондричний захист, нарцисична лютість, грандіозне Self, знецінення об'єкта) мають такі кореляційні зв'язки із шкалами методики FPI.

Так, шкала «Жага похвали та схвалення» має позитивні зв'язки з відкритістю, спонтанною агресивністю та негативний зв'язок із депресивністю.

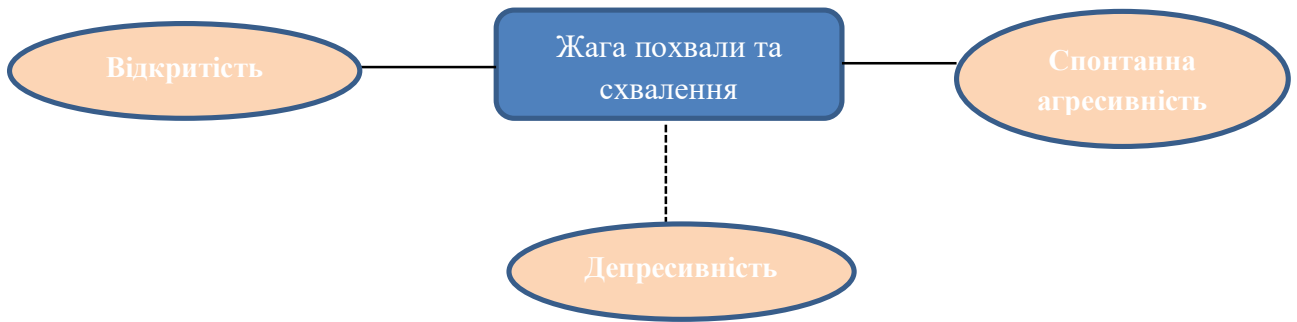


Рис.2.1. Кореляційні зв'язки за шкалою «Жага до похвали та схвалення»

Можна підтвердити, що жага схвалення підсилює агресивність особистості, оскільки це прагнення зазвичай, супроводжується збудженням та активності у особистісних проявах. Чим більшою є ця потреба нарцисичної особистості, тим більша ймовірність появи агресивних проявів.

Високі запити особистості та очікування похвали провокують появу певного рівня напруженості відповідно агресивних проявів.

Також вищезгадана потреба у схваленні сприяє підвищенню рівня відкритості, оскільки вона є соціальною потребою відтак спрямовується на зростання відкритості особистості у системі міжособистісних стосунків.

Відповідно задоволення потреби у схваленні сприяє зниженню рівня депресивності через наявність задоволення власним «Я» шляхом реалізації соціальних потреб.

Так, наявні позитивні зв'язки шкали «Іпохондричний захист» зі шкалами «Невротичність» та «Дратівливість» (Рис.2.2.).

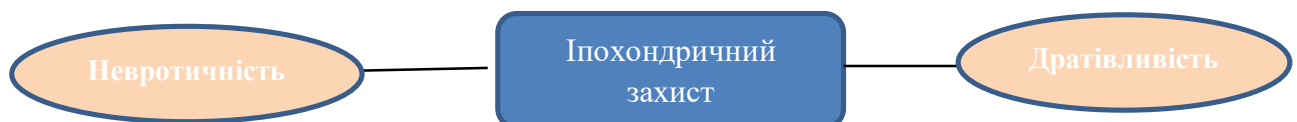


Рис.2.2. Кореляційні зв'язки за шкалою «Іпохондричність»

Оскільки іпохондричний захист відіграє важливу роль у структурі нарцисичної особистості, то прямий зв'язок з невротичністю та дратівливістю є дуже промовистим

Так, переміщення особистісних конфліктів через іпохондричний захист у площину тілесності призводить до зростання емоційної нестійкості і відповідно прояву невротичності та дратівливості.

Шкала «Нарцисична лють» має позитивний зв'язок з спонтанною агресивністю та депресивністю і негативний з відкритістю (Рис.2.3.).

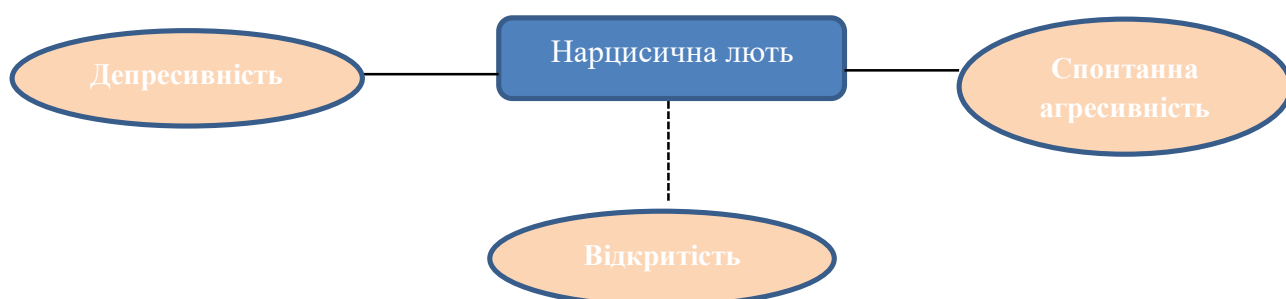


Рис.2.3. Кореляційні зв'язки за шкалою «Нарцисична лють»

Оскільки прояв нарцисичної люті у структурі нарцисичної особистості пов'язаний із спалахами гніву або максимального мовчання, то наявність таких зв'язків демонструє зростання проявів емоційного збудження і емоційної нестійкості, що відображається у зростанні спонтанної агресивності.

Якщо ж нарцисична лють пов'язана із варіантом морозної незгоди особистості тоді це може відображатися на зростанні депресивності нарцисичної особистості через витіснення та пригнічення негативних емоцій і відповідно зростання депресивного фону.

Відповідно очевидно, що рівень відкритості зменшується при проявах нарцисичної люті, оскільки така особа мінімально прагне контактів і проявляти довіру до оточення.

Шкала «Грандіозне Self» має позитивний зв'язок з шкалою «маскуліність-фемінність» та «тривожність» і негативний зі шкалою «врівноваженість» (Рис.2.4.).



Рис.2.4. Кореляційні зв'язки за шкалою «Грандіозне Self»

Такі зв'язки можна зростанням тривожності та маскулінності на фоні гострого бажання заявити про силу свого «Я» і відповідно зростанням внутрішньої напруженості, що супроводжується відповідно високою тривожністю.

Зростання маскулінності вказує на силу та переконання у власній ідеальності та неперевершеності і відповідно є підтвердженням позиції домінування, що властива для осіб з яскравим проявом нарцисизму.

Емоційна складова у випадку появ у нарцисичності особистості має значну динаміку, Так, врівноваженість знижується у процесі прояву Грандіозного Self, оскільки установка на успіх та соціальну ефективність, яка реалізовується через динаміку цього утворення призводить до проявів неврівноваженості, варіантами яких можуть бути імпульсивність, відсутність емпатії, акцент на власній зовнішності та надмірна схвильованість своїм зовнішнім виглядом, потреба у гострих відчуттях, почуття провини та образливості, а також появи влади та домінування.

Шкала «Безсильне Self» має прямий зв'язок з шкалою «депресивність», «тривожність» та «невроичність» (Рис.2.4.).

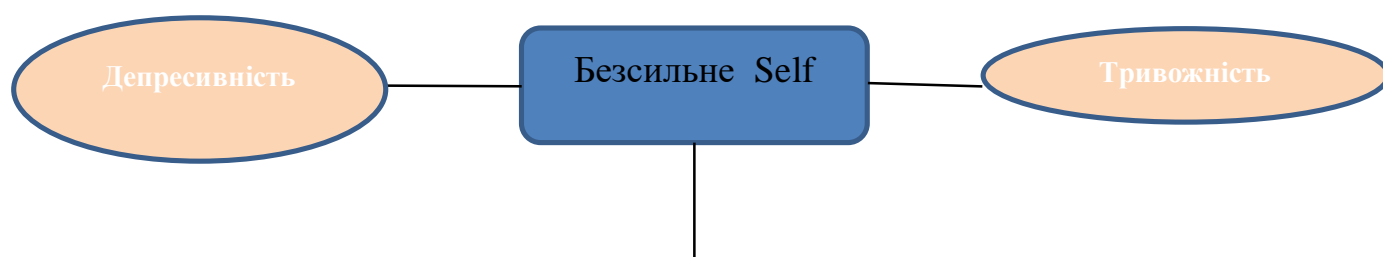




Рис.2.5. Кореляційні зв'язки за шкалою «Безсильне Self»

У досліджуваній групі особливості зв'язків можуть бути пов'язаними із ослабленням системи Я і відповідно появою таких емоційних провів у структурі особистості, як невротичність, депресивність та тривожність. Це впливає на інтенсивність негативних переживань, безцільність життя, відчуття внутрішньої порожнечі.

У проявах поведінки може спостерігатися надмірна вразливість, чутливість до критики, бажання до усамітнення та ізоляції, а також тотальною безпорадністю, відсутністю відчуття психічної цілісності, зниженням самооцінки та порушенням образу Я.

Загалом, відстежується вплив окремих характеристик нарцисичності та їхніх у досліджуваній групі здебільшого з емоційною та соціально-комунікативною сферами.

2.2.2. Результати порівняльного аналізу прояву нарцисичності у досліджуваних з різним рівнем тривожності

Відповідно до прояву рівня тривожності досліджуваних було поділено на три групи:

- I група (низький рівень тривожності (НРТ));
- II група (середній рівень тривожності (СРТ));
- III група (високий рівень тривожності (ВРТ)).

Відповідно складено профіль нарцисичності осіб відповідно до рівня тривожності (Рис.2.6).



Рис.2.6. Особливості прояву нарцисичності відповідно до рівня тривожності

Подамо стисло характеристику кожної із груп.

- I Група (особи з низьким рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали і схвалення, середнім рівнем прояву дереалізації/деперсоналізації, незначного Self, Негативне тілесне Self, соціальної ізоляції, архаїчного догляду, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, ідеалу самодостатності, знецінення об'єкта, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги і низькими показниками безсильного Self та втрати контролю над емоціями та бажаннями.

Представники цієї групи мають велику потребу у схваленні і соціальному визнанні, відповідно добре контролюють свої емоції та характеризуються відносно високим рівнем емоційної і стійкості та

зосередженістю на реалізації власного «Я». Вони характеризуються здатністю чинити опір негараздам, що виникають на шляху їхнього бажання реалізації.

- II Група (особи з середнім рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали та схвалення і нарцисичної вигоди від хвороби, усі інші показники (безсильне Self, втрата контролю над емоціями та бажаннями, дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне Self, негативне тілесне Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисична лють, ідеал самодостатності, Знецінення об'єкта, ідеал цінностей, симбіотичний захист Self, іпохондричний захист від тривоги) знаходяться на середньому рівні прояву.

У досліджуваних цієї групи спостерігається прагнення до соціального визнання, тобто існує гостра потреба у задоволенні бажань соціального «Я».

Проте при втомі на виснаженні можуть проявлятися показники втечі у хвороби або зацикленість на симптоматиці окремих захворювань.

III Група (особи з високим рівнем тривожності) мають високі показники безсильного Self, грандіозного Self, негативного тілесного Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, жаги похвали та схвалення, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги) і середні показники за шкалами дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, ідеал самодостатності та знецінення об'єкта.

Таким чином у осіб з високим рівнем тривожності яскраво виражені характеристики нарцисичної особистості, що виражаються у прагненні пануванню і водночас глибинному тотальному розчаруванню і знеціненню всього, що відбувається навколо, а також нестійких емоційних проявах у формі вибіркового мовчання або пасивно-агресивної поведінки через вибухові реакції або напади агресії, прояви гніву та злості. Також високий рівень

тривожності торкається особистісної структури Я-Концепції і проявляється у надмірній турботі за власної зовнішністю, побудові ідеальних стосунків, створенні образу ідеального Я.

2.2.3. Результати порівняльного аналізу прояву особистісних характеристик у досліджуваних з різним рівнем тривожності

Відповідно до визначеного рівня тривожності окреслено особливості прояву певних особистісних характеристик відповідно до результатів методики FPI (Рис.2.7.).



Рис.2.7. Особливості прояву особистісних характеристик відповідно до рівня тривожності

Так, у представників досліджуваної групи з високим рівнем тривожності наявні високі показники спонтанної агресивності, маскуліності та дратівливості і низькі показники відкритості, екстраверсії та врівноваженості. Очевидно, що високий рівень тривожності породжує наявність і переживання певних емоційних реакцій та приєє певному соціальному відчуженню у формі замкненості та небажання соціальних контактів. У сукупності дратівливість та спонтанна агресивність можуть ставати причиною психічної нестійкості і призводити до дезорганізації діяльності та порушення соціально-психологічної адаптації.

Щодо особистісних проявів у осіб із середнім рівнем тривожності, то домінуючими є емоційна лабільність, товариськість, відкритість, а низькі – реактивна агресивність та спонтанна агресивність.

У цих осіб варто підкреслити наявність належного рівня саморегуляції та вміння пристосовуватися до змін. Низькі показники агресивності є свідченням відсутності проявів імпульсивності у поведінці та можливої психопатизації.

Особи з низьким рівнем тривожності мають домінантними такі особистісні характеристики, як відкритість, екстравертованість, емоційна лабільність, маскуліність, а низький – спонтанна агресивність.

Тому слід зазначити, що такі особи проявляють соціальну активність, мають виражені соціальні потреби та бажання проявити себе у соціумі, готові будувати комунікацію за принципом довіри та розуміння, їх не лякає критика та оцінка інших.

Представники цієї групи успішно володіють навичками емоційної саморегуляції, тому не піддаються спонтанним проявам емоцій.

Висновки до Розділу 2

У результаті емпіричного дослідження виокремлено три групи відповідно до рівня тривожності і описано особливості прояву нарцисизму у цих групах.

Перша група (особи з низьким рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали і схвалення, середнім рівнем прояву дереалізації/деперсоналізації, незначного Self, Негативне тілесне Self, соціальної ізоляції, архаїчного догляду, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, ідеалу самодостатності, знецінення об'єкта, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги і низькими показниками безсильного Self та втрати контролю над емоціями та бажаннями.

Друга група (особи з середнім рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали та схвалення і нарцисичної вигоди від хвороби, усі інші показники (безсильне Self, втрата контролю над емоціями та бажаннями, дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне Self, негативне тілесне Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисична лютість, ідеал самодостатності, Знецінення об'єкта, ідеал цінностей, симбіотичний захист Self, іпохондричний захист від тривоги) знаходяться на середньому рівні прояву.

Третя група (особи з високим рівнем тривожності) мають високі показники безсильного Self, грандіозного Self, негативного тілесного Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, жаги похвали та схвалення, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги) і середні показники за шкалами дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне

Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, ідеал самодостатності та знецінення об'єкта.

Також визначено основні особистісні характеристики осіб з різними рівнями прояву тривожності (низьким, середнім та високим).

ВИСНОВКИ

За результатами теоретико-емпіричного аналізу наукового дослідження, визначено, що проблема формування нарцисизму є особливо актуальною у сьогоденні, оскільки його вираженість спостерігається в дедалі більшій кількості осіб.

Зазвичай науковці розглядають нарцисизм як необхідний компонент розвитку цілісності, що забезпечує успішну адаптацію та збереження відчуття інтегрованості.

Нарцисизм є особистісною характеристикою, що дає можливість людині повірити у власні сили, сформувати цілеспрямованість та наполегливість, вміння долати перешкоди, оцінювати сильні сторони та залишатися завжди вмотивованим.

Негативні аспекти нарцисизму проявляються у зверхності, самозакоханості, відсутності самокритичності, концентрація на власних потребах та невизнання інших, бажання їх знецінювати.

Нарцисизм проявляється у гіпертрофованому почутті власної значимості, надмірній вірі в свою унікальність або вразливості, заниженій самооцінці, відчутті беззахисності та соромі, що в обох випадках потрапляє у межі «психічного здоров'я».

На формування нарцисизму впливають життєві умови, особливості виховання (батьківські сценарії), соціальні фактори. Засоби масової інформації та соціальні мережі також активно посилюють нарцисичні риси, демонструючи недосяжні ідеали, створюючи постійну потребу у самовдосконаленні, підтримуючи ілюзії, відмінні від реальної дійсності.

Часто особи із вираженими нарцисичними характеристиками мають прояви тривожності, причиною чого є постійна потреба в досягненні успіху та результатів, гонитва за підтвердженням власної неперевершеності, проте постійне порівняння з вимогами, що висуває оточення та оцінка своєї ефективності.

За результатами емпіричного дослідження виокремлено три групи відповідно до рівня тривожності і описано особливості прояву нарцисизму у них.

Перша група (особи з низьким рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали і схвалення, середнім рівнем прояву дереалізації/деперсоналізації, незначного Self, Негативне тілесне Self, соціальної ізоляції, архаїчного догляду, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, ідеалу самодостатності, знецінення об'єкта, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги і низькими показниками безсильного Self та втрати контролю над емоціями та бажаннями.

Друга група (особи з середнім рівнем тривожності) характеризуються високим проявом такої характеристики нарцисизму, як жага похвали та схвалення і нарцисичної вигоди від хвороби, усі інші показники (безсильне Self, втрата контролю над емоціями та бажаннями, дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне Self, негативне тілесне Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, грандіозне Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисична лютість, ідеал самодостатності, Знецінення об'єкта, ідеал цінностей, симбіотичний захист Self, іпохондричний захист від тривоги) знаходяться на середньому рівні прояву.

Третя група (особи з високим рівнем тривожності) мають високі показники безсильного Self, грандіозного Self, негативного тілесного Self, прагнення до ідеального Self-об'єкту, нарцисичної люті, жаги похвали та схвалення, ідеалу цінностей, симбіотичного захисту Self, іпохондричного захисту від тривоги, нарцисичної вигоди від тривоги) і середні показники за шкалами дереалізація/деперсоналізація, базовий потенціал надії, незначне

Self, соціальна ізоляція, архаїчний догляд, ідеал самодостатності та знецінення об'єкта.

За результатами проведеного дослідження завдання виконано і мети досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурго Д.Ж. Осторожно, нарцисс! Как вести себя с этими самовлюбленными М.: Альпина Пабlishер, 2016. 298 с.
2. Гладка Н. В. Нарцисизм на межі між літературознавством і психологією. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 11 [198] .Ч. II.С. 25-30.
3. Гордієнко І.О. Самоприйняття та нарцисизм: співвідношення показників. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» . м. Одеса, 25-26 травня, 2017. Випуск 8. С.62–67.
4. Бурбиль І. Модель операционализации структуры личности в динамической психиатрии: дис. д-ра психол. наук. Санкт-Петербург, 2003.
5. Гринберг Э. Лечение пограничной личности URL: <https://style.rbc.ru/health/5f3057f29a7947d5405b505a>
6. Дмитриева Н. В., Короленко Ц. П. Личностные расстройства. Питер, 2010.
7. Дмитриева А.Б. О рассмотрении нарциссического типа личности как отдельного типа личности в психологическом консультировании. *Психология и психотехника*, №9 (2010). М., 2010. 41с.
8. Егорова М. С. Тёмная триада. Психологические исследования. 2014. Т. 7. № 10.С.15-19.
9. Жулидова А. О нарциссах URL: <http://lifehealingspace.com/o-nartsissah/>
- 10.Залуцкая Н.М. Индекс функционирования Self-системы (на основе теста оценки нарциссизма): пособие для врачей. СПб.: НИПНИ им. В.М.Бехтерева, 2003.
- 11.Ильин, Е.П. Психофизиология состояний человека. СПб.: Питер, 2005.
- 12.Кернберг О.Ф. Агрессия при расстройствах личности. М.: Класс, 2001. 68 с.
- 13.Кернберг О. Ф. Тяжелые личностные расстройства. М.: Класс, 2000.
- 14.Кохут Х. Восстановление самости. М.: Когито-Центр, 2002.
- 15.Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. Київ: Либідь, 2002.250 с.

16. Лейбин В. М. Постклассический психоанализ. М.: АСТ, 2009. 1022 с.
17. Литвинова А. В. Психоаналитические концепции нарциссизма / Под ред. А. В. Литвинова, А. Н. Харитонова. М.: Издательский проект «Русское психоаналитическое общество», 2009. 538 с.
18. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. М.: Независимая фирма «Класс», 1998. С. 480.
19. Меленчук Н. І. Нарцисичні прояви авантюристичності. *Наука і освіта*. 10, Одеса : ПНЦ НАПН України, 2015. С. 91–97.
20. Млодик И. Ю. Пока ты пытался стать богом. Мучительный путь нарцисса. М.: Генезис, 2009. 217 с.
21. Мур Б. Р., Файн Б. О. Психоаналитические концепции нарциссизма / Под ред. А. В. Литвинова, А. Н. Харитонова. М.: Издательский проект «Русское психоаналитическое общество», 2009. 583 с.
22. Новейший философский словарь. Минск: Книжный Дом. А. А. Грицанов. 1999.
23. Панов В. И. Психические состояния как объект и предмет психического исследования. *Мир психологии*. 1998. № 2 (14). С. 35-40.
24. Почему тревожность сегодня так распространена, и что с этим делать. <https://m.buro247.kz/beauty/health/anxiety-is-a-bitch.html>
25. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Самара: Издательский Дом, 2000. 664 с.
26. Резник С. О. О нарциссической депрессии. Психоанализ депрессий // под ред. М. М. Решетникова. С-Пб.: ВЕИП, 2005. 164 с.
27. Санникова О. П. Психологические защиты: проблема индивидуальных различий. *Психологія у ХХІ столітті: перспективи розвитку* : Матер. VI Костюківських читань (м. Київ, 28-29 січня 2003 р.) К., 2003. С. 17-24.
28. Сигал Х. Теория нарциссизма в работах З. Фрейда и М. Кляйн. М.: Мир знаний, 2000. 425 с.
29. Смулевич А. Б. Расстройства личности. М.: МИА, 2007. 96 с.

30. Соколова Е. Т. Психология нарциссизма. М.: УМК «Психология», 2001. 88с.
31. Сосновикова Ю.Е. Принципы классификации психических состояний. Психические состояния / сост. Л.В. Куликов. СПб.: Питер, 2000.
32. Столоруоу Р. Клинический психоанализ. Интерсубъективный поход. М.: Класс, 1999.
33. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого. Тбилиси: Нирами, 1991. 387 с.
34. Фрейд З. О нарциссизме. Очерки по психологии сексуальности. Минск: Поппури. 2003.
35. Шесть типов нарциссизма: какая савлюбленность полена, а какой стоит избегать URL: <https://zeh.media/amp/zhizn/psikhologiya/9734056-byvayet-li-nartsissizm-poleznym-i-kakogo-tipa-samovlyublennosti-stoit-izbegat>
36. Хотчкис С. Адская паутина. Как выжить в мире нарциссизма. М., 2010. 248 с.
37. Шамшикова О. А. О некоторых аспектах аффективной и нарциссической регуляции, психической травмы и переживании пустоты. Социокультурные проблемы современной молодежи. Материалы Международной научно-практической конференции. Новосибирск: НГПУ, 2006. С. 49–60.
38. Morf C. C., Rhodewalt F. Die Paradoxa des Narzissmus - ein dynamisches selbstregulatorisches Prozessmodell. Narzissmus Grundlagen Störungsbilder - Therapie. Stuttgart-N.Y.: Schattauer, 2009. PP. 308–347.
39. Pulver Sydney E. Narcissism: The Term and the Concept//Essential papers on narcissism. NY. 1986. P. 91–112.